

POETIK TIMSOL VA BADIY TAFAKKUR: SHE'RIYATDA
MA'NO VA ESTETIK QIYMAT

Zakirova Gulchehra Baxramovna

Namangan davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Benazir20160828@gmail.com

[Tel:\(+99890\)275-65-06](tel:+998902756506)

Annotatsiya. Mazkur maqolada she'riyatda poetik timsol yaratishning nazariy-estetik ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Poetik timsolning badiiy tafakkur tizimidagi o'rni, uning ko'pqatlamli ma'no ifodalash xususiyati va estetik ta'sir mexanizmi yoritilgan. Shuningdek, poetik timsolning badiiy obraz bilan o'zaro munosabati, uning ramziy-assosiativ tabiati hamda ijodkorning individual uslubini shakllantirishdagi roli asoslab berilgan. Maqolada turli adabiy-nazariy qarashlar tahlil qilinib, poetik timsolning milliy va umuminsoniy xususiyatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijasida she'riyatda poetik timsol yaratish jarayoni badiiy matnning mazmun va estetik qiymatini oshiruvchi muhim omil ekani xulosalanadi.

Kalit so'zlar: poetik timsol, badiiy obraz, she'riyat, estetik ta'sir, badiiy tafakkur, ramz, metafora, assosiativlik, ijodkor uslubi, adabiy tahlil, estetika, ma'no qatlamlari

She'riyat inson ruhiyatining eng nozik qatlamlarini ifoda etuvchi san'at turi sifatida doimo badiiy obraz va poetik timsollar orqali o'z mohiyatini namoyon etib kelgan. Poetik timsol - bu oddiy tasvir emas, balki muallifning ichki dunyosi, estetik qarashlari va falsafiy mushohadalarini mujassamlashtirgan ma'noiy-konseptual birlikdir. U she'riy matnda bevosita emas, balki ramz, ishora, metafora va assosiativ bog'lanishlar orqali

ifodalanadi. Shu jihatdan, poetik timsol yaratish jarayoni she'riyatda badiiy tafakkurning eng muhim ko'rinishlaridan biri hisoblanadi.

Poetik timsolning nazariy-estetik ahamiyati avvalo uning ko'pqatlamli ma'no tashuvchanligida namoyon bo'ladi. Oddiy badiiy obraz muayyan predmet yoki holatni tasvirlasa, poetik timsol kengroq ma'noni qamrab olib, o'quvchini mushohadaga chorlaydi. Masalan, tabiat manzaralari she'riyatda faqatgina tasvir vazifasini bajarmay, balki inson ichki kechinmalari, ruhiy holatlarini ifoda etuvchi timsol sifatida xizmat qiladi. Bu holatda tabiat obrazlari sub'yektivlashib, muallifning ichki dunyosi bilan uyg'unlashadi. Shuning uchun ham poetik timsol she'riyatda ma'noni chuqurlashtiruvchi va uning estetik ta'sirini kuchaytiruvchi vosita sifatida baholanadi¹.

She'riyatda poetik timsol yaratish jarayoni ijodkorning badiiy tafakkur darajasi bilan uzviy bog'liqdir. Chunki har qanday timsol muayyan tajriba, kuzatuv va ruhiy izlanishlar natijasida shakllanadi. Bu jarayonda tilning imkoniyatlari, obrazli ifoda vositalari, ayniqsa, metafora, metonimiya, tashbeh kabi uslubiy vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. Poetik timsol shu vositalar orqali shakllanib, o'quvchi ongida yangi assosiativ qatorlarni yuzaga keltiradi. Natijada she'riy matn oddiy axborot yetkazuvchi emas, balki estetik tajriba manbaiga aylanadi².

Nazariy jihatdan qaralganda, poetik timsol tushunchasi adabiyotshunoslikda turli olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan. Ayrim tadqiqotchilar uni badiiy obrazning bir ko'rinishi sifatida qarasalar, boshqalar uni mustaqil estetik kategoriya sifatida baholaydilar. Masalan, simbolizm oqimi vakillari poetik timsolni voqelikni bevosita emas, balki ramziy tarzda anglash usuli sifatida talqin qiladilar. Bu qarashga ko'ra, she'riyatdagi har bir

¹ Лотман Ю.М. Структура художественного текста. – Москва: Искусство, 1970. – 384 с.

² Потебня А.А. Мысль и язык. – Киев: СИНТО, 1993. – 192 с.

timsol tashqi olamni emas, balki ichki ruhiy holatni aks ettiradi³. Shu bois poetik timsol estetik anglashning o'ziga xos shakli sifatida namoyon bo'ladi.

Poetik timsolning estetik ahamiyati uning o'quvchiga ta'sir qilish xususiyati bilan ham belgilanadi. U bevosita tushuntirishdan ko'ra, ishora va ramz orqali ta'sir ko'rsatadi. Bu esa o'quvchini faol fikrlashga, matnni qayta-qayta o'qib, undagi yashirin ma'nolarni kashf etishga undaydi. Demak, poetik timsol o'quvchi va matn o'rtasidagi muloqotni chuqurlashtiruvchi vosita sifatida ham muhimdir. U nafaqat ma'noni boyitadi, balki estetik zavq uyg'otish orqali she'riyatning ta'sir doirasini kengaytiradi⁴.

She'riyat tarixiga nazar tashlasak, turli davr va adabiy maktablarda poetik timsol yaratish usullari ham turlicha bo'lganini ko'ramiz. Klassik she'riyatda an'anaviy timsollar (masalan, gul, bulbul, may, oshiq va h.k.) keng qo'llanilgan bo'lsa, zamonaviy she'riyatda individual va noan'anaviy timsollar ustuvorlik kasb etmoqda. Bu esa badiiy tafakkurning rivojlanishi va ijodkorning erkinlikka intilishi bilan izohlanadi. Zamonaviy shoirlar timsol orqali nafaqat his-tuyg'ularni, balki ijtimoiy, falsafiy va hatto global muammolarni ham ifoda etishga harakat qilmoqdalar⁵.

Poetik timsol yaratish jarayonida milliy va madaniy omillar ham muhim rol o'ynaydi. Har bir xalqning tarixi, urf-odatlar, dunyoqarashi uning she'riyatida aks etadi. Shuning uchun bir xalq she'riyatidagi timsollar boshqa xalq uchun to'liq tushunarli bo'lmasligi mumkin. Bu holat poetik timsolning milliy-estetik xususiyatini belgilaydi. Ayni paytda, ayrim universal timsollar ham mavjud bo'lib, ular insoniyatga xos umumiy his-tuyg'ularni ifoda etadi. Masalan, yorug'lik - umid, qorong'ulik - qayg'u timsoli sifatida deyarli barcha madaniyatlarda uchraydi⁶.

³ Белый А. **Символизм как миропонимание** // Белый А. Символизм. – Москва: Республика, 1994. – С. 23–98.

⁴ Бахтин М.М. **Эстетика словесного творчества**. – Москва: Искусство, 1979. – 424 с.

⁵ Элиот Т.С. **Традиция и индивидуальный талант** // Элиот Т.С. Назначение поэзии. – Москва: Республика, 1997. – С. 158–171.

⁶ Фрай Н. **Анатомия критики: Четыре эссе**. – Москва: Прогресс, 1987. – 512 с.

Xulosa qilib aytganda, she'riyatda poetik timsol yaratish nafaqat badiiy mahoratining ko'rsatkichi, balki estetik va falsafiy tafakkurning muhim shaklidir. U she'riy matnni chuqurlashtiradi, ma'noni boyitadi va o'quvchi bilan ijodkor o'rtasidagi ma'naviy muloqotni kuchaytiradi. Poetik timsol orqali she'riyat o'zining eng yuksak vazifasi - inson ruhiyatini anglash va uni estetik jihatdan boyitish vazifasini amalga oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Lotman Yu.M. **Struktura xudojestvennogo teksta.** – Moskva: Iskusstvo, 1970. – 384 s.
2. Potebnya A.A. **Мысл i yazyk.** – Kiyev: SINTO, 1993. – 192 s. (ilk nashri: 1862 yil).
3. Beby A. **Simvolizm kak miroponimaniye** // Beby A. Simvolizm. – Moskva: Respublika, 1994. – S. 23–98.
4. Baxtin M.M. **Estetika slovesnogo tvorchestva.** – Moskva: Iskusstvo, 1979. – 424 s.
5. Eliot T.S. **Tradisiya i individualnyy talant** // Eliot T.S. Naznachenkiye poezii. – Moskva: Respublika, 1997. – S. 158–171.
6. Fray N. **Anatomiya kritiki: Chetyre esse.** – Moskva: Progress, 1987. – 512 s.